

Prikaz
Primljeno 8. rujna 1988.

Dr. IVAN MANDIĆ, Ekonomski fakultet Osijek

Mr. Ivan Ferenčak: Robna proizvodnja u funkciji zadovoljenja potreba, doktorska disertacija, Ekonomski fakultet Osijek, Osijek 1987.

Ivan Ferenčak je u svojoj doktorskoj disertaciji pod naslovom »ROBNA PROIZVODNJA U FUNKCIJI ZADOVOLJENJA POTREBA« nastavio s razradom Marksovih postavki iz »Osnova kritike političke ekonomije« i »Kapitala« o razmjenskoj vrijednosti. Metodama znanstvene dijalektike došao je do podjele i razvitka razmjenske vrijednosti uopće na stupnjeve: nerazvijena, jednostavna, složena (kapital) i kvazisložena razmjenska vrijednost, te da tek socijalistička revolucija jest u stanju razmjensku vrijednost realizirati kao opću potrebu.

Proizvodnja za neposrednu vlastitu potrebu je proizvodnja za upotrebnu vrijednost, a ta proizvodnja prethodi krupnoj robnoj proizvodnji u kapitalizmu. Sitna robna proizvodnja jest proizvodnja društvene upotrebne vrijednosti, a zasniva se na vlastitom radu proizvođača. U toj proizvodnji jednostavni robni promet započinje prodajom roba za novac i završava ponovnom kupovinom roba. Ponavljanje prodaje radi kupovine ima svoju mjeru i svrhu u potrošnji odnosno u zadovoljenju određenih potreba. Autorova je misao da razmjenska vrijednost, sada već novčanog oblika, ovdje samo posreduje u zadovoljenju potreba, ali sama još uvijek nije postala predmet potrebe, bar ne potrebe koja bi zahtijevala potrošnju razmjenske vrijednosti radom, zato je i naziva jednostavnom razmjenskom vrijednosti.

Složena razmjenska vrijednost javlja se u krupnoj (kapitalističkoj) robnoj proizvodnji te uključuje naročiti oblik potrošnje koji istovremeno znači i reprodukciju razmjenske vrijednosti, uz naročiti oblik robnog prometa. Složena razmjenska vrijednost pretpostavlja komandu nad tuđim radom (kapitalističko privatno vlasništvo) i ona egzistira samo pomoću najamnog rada, dok naprotiv, jednostavna razmjenska vrijednost egzistira isključivo pomoću vlastitog rada proizvođača.

Kapitalistička robna proizvodnja je proizvodnja za razmjensku vrijednost, koja radu daje društveni oblik, jer radnika koristi kao društvenog, kooperativnog radnika. Složena razmjenska vrijednost (kapital) predstavlja takvu društvenu podjelu rada koja proizvodnju pojedinaca čini sasvim jednostavnom, da s lakoćom prelazi s jednog rada na drugi, te i u zbilji rad postaje sredstvo za stvaranje bogatstva uopće. U kapitalističkoj robnoj proizvodnji potreba za razmjenskom vrijednošću, ili točnije viškom vrijednosti, diktira širenje potreba, a time i društvene podjele rada. Složena razmjenska vrijednost pretpostavlja postojanje radne snage kao razmjenske vrijednosti, a to u uvjetima posredno prisilnog rada stvara odvojenost radne snage od njenih objektivnih uvjeta sredstava za proizvodnju. Zahvaljujući kapitalističkom privatnom vlasništvu dolazi do prisvajanja isključivo na osnovi vlasništva, umjesto prisvajanja radom. Ovdje imamo posla s proizvodnjom koja je razmjensku vrijednost postavila kao svoj cilj, te i robni promet poprima naročiti oblik, koji započinje novcem radi kupnje roba i završava oplodenim novcem.

Socijalistička robna proizvodnja je kvazi-složena razmjenska vrijednost, koja pretpostavlja ponovno ujedinjenje radnika sa sredstvima za proizvodnju, te radničko gospodarenje — radničko samoupravljanje. Ove postavke autor razvija dokazujući da socijalizam za sada bez robne proizvodnje ne može djelovati. I u socijalizmu postoji društvena podjela rada shvaćena u širem smislu, koja pret-

postavlja povezanost između diferenciranih ljudskih radova putem samostalnih i međusobno neovisnih proizvođača, ali u uvjetima društvenog vlasništva. Društveno vlasništvo na revolucionarno nov način vrši spajanje rada s njegovim objektivnim uvjetima. U socijalističkoj robnoj proizvodnji dolazi do pretvaranja kapitala u vlasništvo radnika, ali ne više u privatno vlasništvo izdvojenih proizvođača nego u neposredno društveno vlasništvo i pretvaranje funkcija u procesu reprodukcije u društvene funkcije. Društveno vlasništvo stavlja radnika u poziciju da prodaje proizvode svoga rada, a ne radnu snagu i djeluje na ukidanje zakona vrijednosti na radnoj snazi. U tome je i suštinska razlika u sadržaju oblika robnog prometa koji se formalno ne razlikuje od kapitalističkog. Socijalistička proizvodna jedinica jest proizvođač za razmjensku vrijednost, te se za nju razmjenska vrijednost — višak vrijednosti konstituirao kao potreba. Socijalistički robni proizvođač ima zadatak da proizvedeći višu upotrebnu vrijednost za druge proizvodi višu razmjensku vrijednost za sebe. Onaj tko u okviru krupne robne proizvodnje nema potrebe ili ne može ostvariti višu razmjensku vrijednost u situaciji je da prodaje svoju radnu snagu. Ono što socijalizam bitno razlikuje od kapitalizma jest ukidanje razmjenske vrijednosti kao kapitala, tj. oslobođenje radničke klase od najamnih odnosa. Kvazi-složena razmjenska vrijednost razlikuje se od složene utoliko što je opća potreba, a stoga njeno zadovoljenje jest pretpostavka zadovoljenja i širenja ostalih potreba.

Viša razmjenska vrijednost omogućava stvaranje viška vrijednosti ili akumulacije, koja mora biti potrošena, te ona omogućava razvoj proizvodnih snaga. Kapitalizam se razvija, jer zadovoljava potrebe za višom razmjenskom vrijednosti, ali pri tome stavlja radničku klasu u poziciju jednostavnog prometa, dok socijalizam višu razmjensku vrijednost teži pretvoriti u opću potrebu cijele radničke klase. Da bismo to postigli potrebno je uvažavati zakonitosti robne proizvodnje, onemogućavati administrativnu upotrebu društvenog proizvoda, razviti samoupravljanje radnika, u smislu da oni odlučuju o raspodjeli i upotrebi viška rada, onemogućiti razbijanje i fragmentiranje tržišta i usmjeriti proizvođače na poduzetničko ponašanje. Samoupravljanje potrebi za višom razmjenskom vrijednosti daje također karakter opće potrebe, to je faza u kojoj višak rada povrh potrebnog rada postaje opća potreba, ali mu krajnji cilj jest ukidanje proizvodnje i razmjenske vrijednosti.

Povezujući raspodjelu i potrebu za razmjenskom vrijednosti autor utvrđuje da raspodjela treba biti u funkciji zadovoljenja potreba za razmjenskom vrijednosti. Put ka raspodjeli prema radu i raspodjeli prema potrebama vodi preko raspodjele prema rezultatima rada, tj. raspodjele prema razmjenskoj vrijednosti. Raspodjela prema radu dio je nerobnog asociiranog sustava, a raspodjela prema rezultatima rada dio je robnog asociiranog sustava. U socijalizmu radnici su kao asocijacija svoj vlastiti kapitalista odnosno upotrebljavaju sredstva za proizvodnju radi oplodivanja vrijednosti svog vlastitog rada, te razmjenska vrijednost kao potreba ostaje. Dominacija kvazi-složene razmjenske vrijednosti nameće i sasvim naročit oblik raspodjele, koji će stimulirati individualnu i kolektivnu aktivnost članova kolektiva. Autor, na kraju svog rada, zaključuje da »proizvodnja za razmjensku vrijednost, ali razmjensku vrijednost kao opću potrebu je, usprkos svojim protivurječnostima, jedino sredstvo za ekonomski efikasniju socijalističku privredu«.

Doktorska disertacija Ivana Ferenčaka obrađuje veoma aktualnu društvenu i za znanost od velikog interesa temu: razmjensku vrijednost. Zahvaljujući dugogodišnjem proučavanju marksističke literature i posebnom interesu za izučavanje teorije proizvodnje, teorije potreba i teorije o proširenoj reprodukciji autor je u tome području bio u mogućnosti dati i ne mali doprinos teorijskom formuliranju kvazi-složene razmjenske vrijednosti. U tome je uspio, te je to značajan doprinos marksističkoj misli ne samo u teorijskom pogledu, već i u praksi koncipiranja privrednog sistema samoupravnog socijalizma. Rad je od posebnog interesa za one koji proučavaju robnu proizvodnju, potrebe, raspodjelu i tržište.